

FAZEKAS CSABA

IRODALMI-STILISZTIKAI ESZKÖZÖK A VEGYES HÁZASSÁGOK 1841. ÉVI POLITIKAI VITÁJÁBAN*

A 19. századi Magyarország történetében két alkalommal is más időszakoknál hevesebb viták tárgya lett a vegyes házasságok megáldásával kapcsolatos katolikus egyházi magatartás. Az 1890-es évek elején a Wekerle Sándor vezette kormány elszánt harcot vívott állam és egyház viszonyának polgári szempontú átrendezéseért, mely – egy rendkívül hosszú történelmi vita végpontjaként – polgári szerződéssé nyilvánította a házasságkötést (1894/31. tc.). E vita előzményének is tekinthető az a konfliktussorozat, mely a reformkorban a későbbihez hasonló élességgel vetette fel a házasságjog politikai kérdéseit. Csupa olyan területet érintett a kérdés, melyek önmagukban is szerteágazóknak bizonyultak, például állam és egyház viszonya, a magánélet szentsége, az egyén és a társadalmi környezet döntési szerepe a párválasztásban stb. Alábbiakban – értelemszerűen a teljesség igénye nélkül – általánosságban szeretnénk ismertetni és értékelni ennek a reformkori vitának a lényegét, majd egy esettanulmányon keresztül e vita irodalmi-stilisztikai vonatkozásaira próbálunk néhány adalékot bemutatni. Előrebocsátjuk továbbá, hogy a reformkori egyházpolitikai vitáknak önálló, monografikus feldolgozása – részben összefüggésben a forrásanyag hatalmas voltával – még nem született.¹

* Készült a Széchenyi István Ösztöndíj támogatásával.

¹ A szakirodalomból csak a legfontosabb munkákra utalhatunk, ezeknek további idézésétől is eltekintünk. Elsőként HORVÁTH Mihály foglalkozott a kérdéssel elsődlegesen történeti és nem politikai szempontból, munkájának alábbi kiadását használtuk: *Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-tól 1848-ig* (1886) = HORVÁTH Mihály, *Polgárosodás, liberalizmus, függetlenségi harc. Válogatott írások*, szerk. PÁL Lajos, Bp., 1986 (Történetírók Tára), 139–208, 200–204; lásd még: SZÁDECZKY Béla, *A vallásügyi sérelmek történetéből: A reverzális-ügy története Magyarországon*, Kolozsvár, 1899, 8–46. A katolikus egyháztörténet-írás álláspontját – számos egyetemes történeti párhuzammal együtt – összefoglalta: MESZLÉNYI Antal, *A jozefinizmus kora Magyarországon (1786–1846)*, Bp., 1934, 383–446; lásd még: KARÁCSONYI János, *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*, Nagyvárad, 1915 (reprint: Bp., 1985), 258–261; újabban: HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München, 1973² (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae, I), 388–395; ill. KATUS László, *A magyar katolicizmus a XVIII–XIX. században (Jozefinizmus, liberalizmus és katolikus megújulás) = A katolikus egyház Magyarországon*, szerk. SOMORJAI Ádám, ZOMBORI István, Bp., 1991, 59–74. stb. A kérdéskör legjobban feldolgozott része Lonovics József csanádi püspök 1840–41. évi római útja, ahol a magyar püspöki kar megbízásából tárgyalt XVI. Gergely pápával: MARCZALI Henrik, *Lonovics küldetése Rómába: Adalék a vegyes házasságok történetéhez*, Budapesti Szemle, 64. köt, 1890, CLXVI. sz., 1–26; VÁRADY L. Árpád, *Lonovics József római küldetése*, függelék: *Lonovics római naplója*, Esztergom, 1924; HERMANN Egyed, *Lonovics József római küldetésének (1840–41) belpolitikai és diplomáciai előkészítése*, Bp., 1934 (A Pázmány Péter Tudományegyetem Egyháztörténelmi Szemináriumának Kiadványa, 1). 1945 után kevesen foglalkoztak – különösen az árnyalt történeti elemzések igényével – a kérdéskörrel. Lásd pl.: CSIZMADIA Andor, *Deák Ferenc egyházpolitikája = Tanulmányok Deák Ferencről*, Zalaegerszeg, 1976 (Zalai Gyűjtemény, 5), 11–60; VARGA János, *Megye és haladás a*

I. Először az 1832–36. évi országgyűlésen vált világossá a közélet valamennyi szereplője számára, hogy a polgári átalakulás nemcsak a gazdaság és a társadalom szerkezetét fogja átalakítani, hanem alapvető pontokon fogja érinteni a katolikus egyház hagyományos jogállását is. Az 1833. január 9-i kerületi ülésen Beöthy Ödön – egyébként katolikus vallású – Bihar megyei követ hozta először szóba azokat a problémákat, melyek a vallásügyről utoljára rendelkező 1791/26. tc. óta halmozódtak fel. Például, hogy a vegyes házasságok megáldására törvény szerint kizárólag jogosult katolikus papok sok helyen a protestáns féltől reverzálist (a születendő gyermekek katolikus keresztelésére és nevelésére való kötelezvényt) követelnek (amelyet a törvény és a központi rendelkezések tiltottak), nehezítik az áttéréseket stb. A formálódó liberális tábor egyik vezérszónoka, Kölcsey Ferenc szellemesen jegyezte meg naplójában: „Mikor a linzi békét és a bécsi szerződést még vérrel kellett kiküzdeni, ki merete volna jövendőlni, hogy 1833-ban a magyarországi gyűlésen a Luther és Kálvin fiai hallgatva nézik, míg a Pázmány hitének sorsosi érettük egymással vetekedve szólanak.”² Szavai arra utaltak, hogy az ellentét immár nem katolikusok és protestánsok, hanem az állam és egyház viszonyát új alapra helyezni akaró reformellenzék és a kiváltságaihoz ragaszkodó katolikus főpapság között húzódik.³ Az országgyűlésen a két tábor közötti ellentétek áthidalhatatlansága miatt szenvedélyes hangvételű viták után sem született új, polgári szemléletű (vagyis a protestánsok teljes jogegyenlősége irányába mutató) törvény, le is vették a kérdést a napirendről.

Az országgyűlés egyéb irányú tárgyalásai (pl. úrbéri kérdés, lengyel ügy stb.), illetve az udvar kemény fellépése miatt meginduló felségsértési perek (Lovassy László, Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos) háttérbe szorították a vallásügyet. Lajcsák Ferenc nagyváradi megyéspüspök azonban 1839. március 15-én körlevélben tiltotta meg egyházmegyéje papjai számára azon vegyes házasságok megáldását, amelyekben a protestáns fél nem ad reverzálist. Ilyen esetekre – hivatkozva korábbi pápai dokumentumokra – csak az ún. passiva assistentiát, vagyis a házasság megáldása helyett annak a templomon kívüli, egyházi öltözet nélkül történő tudomásul vételét jelentette. (Korábban ugyanezt már Scitovszky János rozsnyói – később pécsi – püspök is kihirdette egyházmegyéjében.) A pe-

reformkor hajnalán (1840–1843) = Somogy megye múltjából, 11, Kaposvár, 1980, 177–243; *Ua.*, 12, 1981, 155–294. stb. A rövidebb – irodalmi szempontokat is tartalmazó – ismertetések közül lásd még: KOVÁCS Magda, *Fejezetek a cenzúra reformkori történetéből = Petőfi és kora*, szerk. LUKÁCSY Sándor, VARGA János, Bp., 1970, 249–288, különösen 265–267. stb. További utalásokat lásd alább.

² Lásd pl. KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési napló, 1832–1833*, Bp., 1886 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái, VII).

³ Ezt bizonyította továbbá a katolikus ellenzékiek (Deák Ferenc, Széchenyi István, Eötvös József, Batthyány Lajos, Beöthy Ödön stb.) egységes kiállása a felekezeti jogegyenlőség mellett és a klérussal szemben. Minderről lásd az idézetek mellett pl. FEKETE Antal, *Gróf Széchenyi István vallásossága*, Bp., 1936 (Palaestra Calasanciana, 16); GESZTELYI NAGY László, *Gróf Széchenyi István és a reverzális kérdés*, Protestáns Szemle, 1941/10, 325–331; POLNER Ödön, *Deák Ferenc egyházpolitikája és a vegyes házasságok*, Protestáns Szemle, 1932/4, melléklet, 1–23; báró EÖTVÖS József, *Beszédek*, II, *Politikai beszédek*, I, Bp., 1902 (Báró Eötvös József összes munkái, IX); stb. (Mivel a kor szinte valamennyi közszereplője állást foglalt nyilvánosan – a többség több beszédben is – a vegyes házasságok ügyében, az ezekre való hivatkozásoktól eltekintettünk.)

rek miatt amúgy is zaklatott vármegyei közéletben az egyház magatartása tovább szította az indulatokat, a többség hevesen tiltakozott az 1791/26. tc. nyílt megsértése ellen.

A püspöki intézkedésekkel kapcsolatos sérelmek egyik legfontosabb részét képezték az 1839–40-es országgyűlésen felmerült témaköröknek, amelyeket egyébként – összhangban az országgyűlés általános lefolyásával – a kompromisszumkeresés igénye jellemzett. Már úgy nézett ki, hogy újabb elhúzódó vitafolyamat végén – hasonlóan az úrbéri kérdéshez, egyes kiváltságokhoz, gyáralapításhoz stb. – a vegyes házasságok ügyét is le lehet zárni egy méltányos megegyezéssel, V. Ferdinánd azonban ekkor még nem vállalta fel az egyház nyilvánvalóan heves ellenzését kiváltó törvény szentesítését. (A határozottan képviselt álláspontok összebékíthetetlenségét jól jellemezték a „fontolva haladó” konzervatívok vezéralakjának, Dessewffy Aurélnak a szavai, miszerint „a protestánsok iránt való igazságosságnak határai azon a ponton vannak, melyen túl a katolikus ügy iránti igaztalanság kezdődik”.⁴) Az országgyűlés bezárását követően azonban az egyház határozott lépésre szánta el magát: 1840. június 10-én Kopácsy József esztergomi érsek enciklikájában, a püspöki kar pedig július 2-án közös pásztorlevélben tette magáévá Lajcsák püspök oly sok vitát kiváltott eljárását, előírva az egész magyar katolikus egyház számára, hogy ha a plébános már semmiképpen nem tudja rábírní a protestáns felet reverzális kiállítására, akkor legfeljebb a passiva assistentiát alkalmazhatják. Kossuth nem sokkal később úgy értékelte, hogy a vegyes házassági ügy előkerülése sokkal jelentősebb volt egyszerű egyházpolitikai kérdésnél: „[Az] 1840. év 1836-tól nagy mértékben különbözött. Lekerülvén a szőnyegről az erős ingerlők, mik a nemzeti test életviszonyait négy éven át feszítették; s a kik e feszülést talán még éltethették volna, kötelességüknek tartván nem tenni, a fáradságnak bizonyos neme látszott a nemzeten előmleni. És néhány hónap múlva előkerült a vegyes házasságok kérdése; s a mint minden rossznak van jó oldala, hazánknak leghűbb, egyszersmind legegészségesebb velejű fiai határozottan oda nyilatkoztak, hogy ezen kérdésnek előkerülése fogná kifejlődésük processusát [= folyamatát] az elalvástól megőrizni. S valóban úgy lón.”⁵

A politikai légkörben bombaként robbanó püspökkari intézkedésre a vármegyéek többsége is határozott lépésre szánta el magát. Először Pest, később Zemplén, Zala, Zólyom, Borsod majd a nyíltan ellenzéki megyék mellett mérsékeltek is kinyilvánították, hogy – hivatkozva a linzi békét becikkelyező 1647/14. tc.-re – azokat a katolikus papokat, akik nem áldják meg a vegyes házasságot, és ilyen módon megsértik az egybekelő párok érzelmeit, kereset alá vonják, és 600 forint pénzbírságra ítélik. Az egyház pedig azzal próbált kitérni a konfliktus elől, hogy 1840-ben egyik legtapasztaltabb és legnagyobb hatású

⁴ Idézi pl. SÓRÓS Pongrácz, *A kath.[olikus] klérus törekvései az 1843/44. országgyűlés egyházi ügyeinek tárgyalása alatt*, *Katolikus Szemle*, 1901/X, 865–890, 869.

⁵ KOSSUTH Lajos, *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól [1841]* = Gróf SZÉCHENYI István, *A Kelet népe*, szerk. FERENCZI Zoltán, Bp., 1925 (Gróf Széchenyi István összes művei, 5; Magyarország újabbkori történetének forrásai), 411–524, 481. Megjegyzés: Kossuthnak ezt a helyzetértékelését osztották a politikai ellenfelei is. Például egy konzervatív katolikus publicista is idézte vezércikkében a *Feleletnek* ezt a bekezdését, saját álláspontja igazolására. (A szerző minden bizonnyal Körmöczy Imre kanonok, a politizáló katolikusok egyik jelentős reformkori alakja volt. Vö. 21. jegyzet.) Lásd K., *Közügykezelés*, *Nemzeti Újság*, 1842. június 29. (52. sz.), 205.

közéleti személyiségét, Lonovics József csanádi püspököt küldte Rómába, hogy a pápa (és nem utolsósorban az utazást támogató Metternich kancellár) tekintélye segítsen eldönteni az egyre hevesebbé váló vitát. (Az út felemás eredményt hozott. XVI. Gergely „Quas vestro” kezdetű brevéjében megtiltotta ugyan a reverzális nélküli vegyes házasság megáldását, de elvben elfogadta, hogy protestáns lelkész előtt kössék meg azt. A megnyilatkozás mindkét pontja ellentétes volt a Magyarországon hatályos 1791/26. tc.-kel.)

Szempontunkból most az a fontosabb, hogy 1840 második felében, s különösen 1841-ben a vármegyei közgyűlések egyházpolitikai torzsalkodásoktól, szenvedélyes hangvételű beszédektől és a vegyes házasságok ügyét rendezni óhajtó indítványok mellett újabb és újabb vallásügyi javaslatoktól visszhangzottak. (Bereg vármegye például a felekezetiileg semleges és magyar nyelvű hónapnevek bevezetését, Rómától független magyar katolikus egyház megteremtését, illetve e különös indítványok mellett a kötelező polgári házasság intézményének meghonosítását javasolta; ez utóbbiban Zólyom is támogatta, Borsod megye az egyházi birtokok szekularizációját, Sopron a szerzetesrendek betelepítésének erős korlátozását hozta szóba stb.⁶) A vegyes házasságokat megtagadó plébánosok ellen is több helyen megindultak a peres eljárások (ezek iratait végül a kancellária magához kérte, és az ügyeket „elaltatta”), de nyilvánvalóvá vált, hogy a törvényes rendezést nem lehet tovább halogatni. Így született meg az 1843–44. évi országgyűlésen a híres 3. tc., mely amellett, hogy formálissá tette az egyik vallásról a másikra való áttérés kérdését, érvénytelenítette a korábban kiadott reverzálisokat, törvényesnek ismerte el az 1839 óta protestáns lelkész előtt kötött vegyes házasságokat, természetesen e jogot biztosítva a jövőre nézve is, kijelentette, hogy 18 éves kora után Magyarországon az emberek „sem maguk, sem maradékaik vallásos kérdés alá többé nem vétethetnek”.⁷ Persze az 1848-as törvényhozásra, majd a század második felére még jócskán maradtak megoldatlan egyházpolitikai kérdések.

II. E vázlatos – és terjedelmi kereteink szorításában fontos kérdéseket, pl. a külpolitikai viszonyokat, a társadalmi környezetet stb. nem érintő – áttekintés után érdemes elgondolkodni azon, hogy mit is jelentett a kor politizáló közvéleménye számára a vegyes házasság kérdésköre, mely szorosan összefügg magának a házasságnak a megítélésével, fogalomhasználatával. A korszak egészére gyakran használt „polgárosodás”, „polgári átalakulás” stb. fogalmak mibenléte, eszmetörténeti vonatkozásai jól tetten érhetők a házasság értelmezése kapcsán. A kor romantikus lelkülete a politizáló közéletet amúgy is fogékonyra tette az egyes társadalmi kérdések érzelmi indíttatású megközelítésére, s ez a házasság kapcsán különösen igaz volt. Egyszerűen szólva, amit a felvilágosodás meghatározó személyiségei (leginkább teoretikus, korát évtizedekkel megelőző formában Haj-

⁶ Mindezekre lásd pl.: KOVÁCS Ferencz, *Az 1844-ik évi országgyűlési tárgyalások a papi javakról*, Bp., 1893; LEHOCZKY Tivadar, *Vallási mozgalmak 1841-ben*, Hazánk, VII, 1887, 81–92; FAZEKAS Csaba, *A szerzetesrendek közéleti szerepének megítélése a reformkorban, különös tekintettel a jezsuitákra = Fiala egyháztörténelem írásai*, szerk. FAZEKAS Csaba, Miskolc, 1999, 76–113. stb.

⁷ *Magyar Törvénytár: 1836–1868. évi törvénycikkek*, szerk. MÁRKUS Dezső, Bp., 1896, 199.

nóczy József), illetve az 1830-as évek elejének formálódó liberális ellenzéke a törvényalkotás szintjén követelt a társadalom és a nemzet egésze számára, annak fontosságát és elválaszthatatlanságát felismerte az egyén szintjén is. A törvény előtti egyenlőség, illetve a jogkiterjesztés alapvető liberális követelményéről van szó, vagyis arról, hogy egy társadalmi osztály, embercsoport sem élvezhet kiváltságokat egy másik rovására. Vagyis fel kell adni a feudális társadalomértelmezés alapvető kategóriáit, és megszüntetni „egyese-
sek” (konkrétan pl. a nemesség) privilégiumait az adómentesség, a politikai közéletbe vagy a gazdasági életbe való bekapcsolódás vonatkozásában. Ha pedig az állam törvényei előtt egyenjogúnak minősítettnek a különböző vagyoni helyzetű és állapotú polgárok, akkor törvényszerű, hogy – a felvilágosodás érvrendszeréből, különösen Rousseau műveiből merítve – mindez jól kapcsolható az „Isten előtti” egyenlőség felfogásához, a magánélet szabadságának kiteljesedéséhez is. A polgárosodás együtt járt a felismeréssel: a megváltozó társadalomban lehetőség nyílik a korábban csak különböző színvonalú irodalmi alkotásokból ismert jelenség megvalósulására, arra, hogy a szerelem immár legálisan törjön át különböző korlátokat, és két eltérő származású fiatal a közvélemény által elfogadott módon köthessen házasságot. Persze nem arról volt szó, hogy a királylányok tömegével mennek majd férjhez pásztorfiúkhoz, mint a népmesékben, de a társadalmi, foglalkozási, vagyoni szempontok háttérbe szorulásának és az érzelmek előtérbe kerülésének lehetősége egyre inkább polgárjogot nyert a közvéleményben.

Nézzünk két konkrét példát mindennek megvilágítására, annak megfelelően, hogy a házasság fogalmának „polgárosodása” elsősorban két területen mutatkozott meg leginkább: a társadalmi osztály és a vallásfelekezet szerinti származás vonatkozásában. A magyar nemesség „polgári átalakulásának” fokmérője az a felismerés is, hogy nem csupán egymás között választhatnak párt, hanem – engedve az érzelmek parancsoló erejének – nemesi kiváltságokkal nem rendelkező személy lányát is feleségül vehetik, vállalva ezzel saját társadalmi környezetük rosszallását, esetleg kirekesztését, amiért „rangen alul” kötötték össze életüket valakivel. (Ezt közmondásosan nevezték úgy, hogy „rang házasodik ranghoz”, „pozíció a pozícióhoz”, „föld a földhöz” stb.) Nem kis dilemma elé került az arisztokrata Wesselényi Miklós sem, aki fiatalkori kicsapongásai, meghiúsult szerelmei (számos szeretőjéről, törvénytelen gyerekről maradtak fenn adatok), majd az öt testileg-lelkileg megtörő börtönévek után ismerkedett meg Lux Annával, egy freywaldai takácsmester lányával. Kapcsolatuk jóval több volt, mint egy előbb félig, majd teljesen vak, megtört öregember és az őt ápoló egyszerű kamaszlány alkalmi viszonya, minden jel arra mutat, hogy mély, érzelmekkel teli szerelem szövődött közöttük. Amikor azután 1845 novemberében váratlanul összeházasodtak (igaz, a még mindig csak 18 éves ara 9. hónapos terhes volt), kitört a botrány Wesselényi körül. Nemcsak a konzervatív, de még az ellenzéki nemesek is fanyalogva fogadták a magyar arisztokrácia első nagy mésalliance-ának (rangen aluli házasságának) hírért, bosszankodott az egykori barát Széchenyi, felháborodott a „legelső magyar ifjúért” egykor lelkesedő Kölcsey Antónia stb. is. Az egyetlen, aki kiállt barátja mellett, Kossuth Lajos volt, Wesselényihez intézett levele – melyben megírta, hogy ne foglalkozzon a társadalmi előítéletekkel és a majd 30 évnyi

korkülönbséggel, kizárólag a szívére hallgasson, amikor életét összeköti mással – a házasság polgári értelmezésének szépen megfogalmazott dokumentuma is egyben.⁸

Ami pedig a felekezetek közötti korlátok átlépését illeti, Kossuth Lajos személyesen is érintett lett a kérdésben, amikor 1840-ben börtönéből szabadulva megismerkedett a katolikus Meszlényi Terézszel, és az év augusztusában elhatározták, hogy házasságot kötnek.⁹ (Kossuth evangélikus vallású volt.) A vegyes házasság – a konzervatív vagy tradicionális gondolkozású társadalmi csoportok mellett – ekkor természetesen már társadalmi szinten jóval elfogadottabb volt, mint a nem nemesek nemesekkel kötött frigye, azonban nemeseknél sokkal ritkábbnak számított, mint a felekezeti tagolt falvak parasztságánál. (Bár a korábban problematikus katolikus-protestáns vegyes házasságok ekkorra elfogadottabbak lettek, a nem kereszténnyel, vagyis zsidóval való egybekelés gondolata még tabunak minősült.) Meg kell továbbá állapítani, hogy a vegyes házasság ekkor már nem elsősorban a közvélemény, hanem az egyház szemében számított „botránynak”, és épp 1840 második felében éleződött ki a szerelem és a házasság fogalmának eltérő értelmezése közötti különbség. A világi közvélemény túlnyomó többsége (különösen a szabadelvűek) a házasságot két egymást szerető ember saját akaratából, (mondhatnánk: „földi”) döntéséből eredeztette, mely célját a felekezeti hovatartozástól függetlenül képes elérni. Az egyház szerint ugyanakkor legfeljebb csak annyiban tekinthető a házasságkötés polgári szerződésnek, hogy azt a polgári társadalom két tagja létesíti egymással, de a lényeg nem a közöttük létesülő viszony, hanem annak az Istentől rendelt, vagyis szentség volta, aminek tényét nem is lehet elemzés tárgyává tenni, azt el kell fogadnia mindenkinek „a legbölcsebbtől a legbutább pörig, a fejedelemtől az utolsó Zólyom megyei szénégetőig”.¹⁰ Ennek értelmében a nem katolikkal (szorosan vett dogmatikai felfogás alapján: kárhözraja ítélt eretnekekkel) kötött frigyét az egyház „felemás ígának”,¹¹ elkerülendő dolognak tartotta, de ha már megkötötték, legalább a gyermekek üdvösségét akarta „megmenteni” a reverzális intézményével. Az 1840–41-es botránnyal éppen az váltotta ki, hogy a különböző felekezetűek már nem csak az egybekelés pusztá tényét kívánták, hanem annak biztosítását is, hogy gyermekük neveltetése (így keresztelésének kérdése) felett is önállóan, senkitől nem befolyásoltatva dönthessenek.

Mivel szorosan kapcsolódik tanulmányunk következő szakaszához, érdemes röviden felidézni Kossuth véleményét minderről. A vakvéletlen hozta úgy, hogy az 1840. júliusi püspökkari körlevél korlátozó (vagyis reverzális nélkül az áldást megtagadó) intézkedése az elsők között épp Kossuth Lajost, az országosan ismert, nagy formátumú ellenzéki személyiséget sújtotta. De gyaníthatjuk, hogy Kossuth a sejtethető személyes érintettség

⁸ Wesselényi házasságáról lásd pl.: TRÓCSÁNYI Zsolt, *Wesselényi Miklós*, Bp., 1965, 521–522. Kossuthal folytatott ekkori levelezését FERENCZI Zoltán adta ki a Történelmi Tár 1903. évfolyamában, lásd még: KARDOS Samu, *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*, Bp., 1905, II, 110–184. Széchenyi naplójának kiadására: SZÉCHENYI István, *Napló*, s. a. r. OLTVÁNYI Ambrus, Bp., 1982².

⁹ *Kossuth Lajos iratai: 1837. május–1840. december: Hűtlenségi per, fogság, kiűzkeresés*, s. a. r. PAJKOSY Gábor, Bp., 1989 (Magyarország Újabb Kori Történetének Forrásai: Kossuth Lajos Összes Munkái, VII), 645.

¹⁰ SZABÓ János, *ALAMIZSNÁS, Észrevételek ns. Zólyom megye 1841-diki augusztus 25-kén hozott határozataira*, Pest, 1841.

¹¹ Szent Pál második levele a korintusbeliekhez, 6,14.

nélkül is ugyanazokkal a szenvedélyes szavakkal szólalt volna fel Pest vármegye 1840. augusztus 27-i közgyűlésén, mint ahogy megtette, komolyan hozzájárulva, hogy a megye elsőként fogadott el az áldásmegtagadó papokkal szemben intézkedést kilátásba helyező körlevelet.¹² Kossuth már első szenvedélyes mondataiban is nyilvánvalóvá tette, hogy az egyház magatartásában a társadalmi béke megbontását célzó, önző érdekeket fedezett fel: „Szűkkeblűség átka, szeretetlen önzés ostora feküdt volt e nemzeten századokig, s a szolgálancokba fűzött termékeny föld megtagadta tőle áldásait, hogy [...] a nép a jólét kellemeit, mint a polgárisodás áldásait vagy éppen nem, vagy csak gyéren ismeré.” Ezért tartotta nagy hibának, hogy a papság, melyet hivatása a társadalmi béke megóvására, a nép szolgálatára kötelezné, annak érdekeivel ellentétes célok szolgálatára, nyílt politikai érdekek képviselőjére vállalkozik, modern kifejezéssel élve, saját önérdekei mellett „lobbizik”. Kossuth világosan kifejtette, hogy az áldásmegtagadás merev egyházi álláspontja azért vált ki ilyen indulatokat (belőle, illetve ellenzéki társaiból), mert nem pusztán száraz politikai kérdésről (mondjuk gazdaságfejlesztési elképzelésekről stb.), hanem nagyon is a magánélet körébe, az egyén lelkivilágába tartozó problémáról van szó. Szendélyes, színes jelzőkkel, illetve szónoki fordulatokkal az aktuális politikai helyzet elemzéséből az egyetemes emberi szempontok által megkívánt intézkedéseket sürgetett: „És most, midőn hegedni kezdenének a viszálykodás sebei, most, midőn a béke, nyugalom és egyetértés angyala remélnünk hagyta, hogy elkövetkeznek az egyesített erővel közcélra hatás rég óhajtott napjai;¹³ most ismét ők [ti. a papok] lépnek föl e honban új viszályt, új szakadást ébreszteni; elszórják a nyugtalan ingerültség magvait, eltávolítják az egymáshoz közelítőket, s midőn mindent elkövetnek, hogy meggyőzzenek, miként ők nem szeretik a békét e földön, kivéven talán a sötétség békéjét, melly a máshitűek letiprása után sírbolti csendben elkövetkeznek, akaratlanul is kényszerítenek meghánynunk a kérdést, vajon úgy kell-e annak lenni, hogy egy egész nemzet boldogsága örökre martalékul essék egy-egy osztálynak; s most különösen azon osztálynak, melly midőn a magyar státusnak legtöbb jóvoltával él, annak közös, egyetemes, szent érdekeit leginkább gátolja, azon osztálynak, melly a keresztény szeretet nevében tegnap a polgári szeretetet üldözté, ma pedig az emberi szeretettől tagadja meg áldását és megszaggyatván a nemzetnek szent köteleit, játszik az emberélet boldogságával szeretetlenül. [...] E merényeket, Tekintetes Rendek, s e merényeknek új taktikáját, melly egyenesen oda van intézve, hogy a törvény, alkotmány [= alkotmány] s ünnepélyes békekötések oltalma alá helyezett evangélikusok¹⁴ vallását becstelenségbe hozzák, lealacsonyítsák, nevetségessé tegyék, gúnnnyal, lenézéssel, mocsokkal illessék, eltűrni nem lehet. Nem tagadom én, hogy nem ismerem érzékenyebb fájdalmat annál, mellyet a vallásszabadság sérelmei okozna; nem ismerem mást, mely ingerlőbb lenne a köztanácskozási téren minden álokoskodás levívására sikra szál-

¹² A beszédet lásd PAJKOSSY, *i. m.*, 650–653.

¹³ Megjegyzés: Ez a megfogalmazás egyértelműen szónoki túlzás Kossuth részéről, nyilván maga sem gondolhatta komolyan, hogy az 1839–40-es országgyűlést követően idilli belpolitikai állapot jött létre, viszont nagyon is alkalmas volt az egyház „békebontásának” kidomborítására.

¹⁴ Megjegyzés: az „evangélikus” ekkor egyszerre jelentette a két történelmi protestáns egyházat, a lutheránust és a kálvinistát (evangélikust és reformátust).

lani.” Azután – újabb szónoki fordulatokkal – nem akarta tovább szaporítani a szót, mondván, hogy a fennálló törvények egyház általi megsértése és annak jogkövetkezménye miatt ez felesleges, illetve retorikai álszerénységgel saját alkalmatlanságát hangoztatja: „különben is nekem nem adattak a rózsaszín elméncség fegyverei, sem a lélekrázó szónoklat mennykövei”. (Utóbbira azért is érdemes felhívni a figyelmet, mert Kossuth saját korának köztudottan briliáns szónoka volt, hallgatósága figyelmének mozgósításában ekkor, majd 1848–49-ben és emigrációs éveiben számos alkalommal jeleskedett. Gyulai Pál joggal írta, hogy „Kossuth egészen szónok volt, az is akart maradni s igénybe vette a szónoki művészet minden eszközét”. Stílusát találóan jellemezte úgy, hogy annak fő vonása a néha ugyan dagályosságba csapó „élénk képzelem és lángoló szenvedély”, de igazi „művészete az izgatás és lelkesítés volt.”¹⁵)

Kossuth ügye 1840 decemberében országos visszhangot kapott, mert Feichtinger Domokos pest-belvárosi plébános neki is megtagadta az egyházi áldás szabályos kiszolgáltatását, ezért az ellenzék népszerű személyisége komoly ellenakciókba kezdett. („Nem vagyok az, ki ilyesmit hallgatagul zsebre tenni szoknám”¹⁶ – írta barátjának, Almási Balogh Pálnak, akit esztergomi közbenjárásra kért fel.) Kossuth egyébként a későbbiekben is komolyan ragaszkodott egyrészt a törvényességhez, másrészt a felekezeti határokat is átlépő, polgári értékrendjéhez. Előbbire lehet példa, amikor Székács József pesti evangélikus lelkésznek azt írta: „Ha érseki dispensatio [házassági engedély megadása] nincs, alispányi nem kell. Szeretem az egyenlőséget.”¹⁷ Utóbbira pedig, hogy első fia keresztapjának barátját, a katolikus Deák Ferencet kérte fel.

III. „Régibb szónoklatunk szorosabb kapcsolatban volt az irodalmi tanulmányokkal, sőt magával az irodalommal is. A legkitűnőbb beszédek egyszersmind versenyeztek prózánk legjobb termékeivel.” – írta helytállóan Gyulai Pál 1891-ben.¹⁸ Hogy e versenyben melyik fél győzött, nehéz volna eldönteni, az alábbi esettanulmány viszont hozzásegíthet ehhez.

Az 1841-es vegyes házassági polémia egy „pengeváltását”, Palóczy László Borsod megyei másodalispán és egy közelebbről ismeretlen katolikus publicista közötti vitát idézzük fel.¹⁹ A vegyes házassági torzsalkodásoknak – mint említettük – hiányzik még a

¹⁵ GYULAI Pál, *A magyar szónoklatról* = Uő., *Emlékbeszédék*, Bp., 1902², II, 284–296, 288–289; lásd még: DÉNES Lajos, *Kossuth Lajos szónoki és közéleti stílusa*, Magyar Nyelvőr, 1952, 401–407; SZIKSZAINÉ NAGY Irma, *Kossuth Lajos, a szó művésze: Tanulmányok Kossuth Lajos stílusművészetéről*, Debrecen, 2002 (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai, 78).

¹⁶ PAJKOSSY, *i. m.*, 664–665.

¹⁷ PAJKOSSY, *i. m.*, 667.

¹⁸ GYULAI, *i. m.*, 293. A magyar retorikai irodalom további felhasznált kötetének idézésétől eltekintettünk. Lásd pl. egykorúan: IRINYI József, *A politikai szónoklatról Magyar-, Francia- és Angolországban* = *Országgyűlési almanach*, szerk. VACHOT Imre, Pest, 1843; TOLDY István, *A magyar politikai szónoklat kézikönyve*, Pest, 1866; KELEMEN Ferenc, *A magyar politikai szónoklat története a múlt század első felében*, Bp., 1937. stb.

¹⁹ Palóczy László 1841. február 17-én Borsod megye Miskolcon összehívott közgyűlésén tartott nagy beszédet a vegyes házasságok ügyéről. A szerző beszédét nyomtatásban nem jelentette meg, viszont számos

szakszerű történeti feldolgozása, s ennél is kevesebb figyelmet fordítottak e vita során született dokumentumok *műfaji sajátosságaira*. Pedig az irodalmi-stilisztikai eszközök alkalmazása nemcsak a nyelvezet, a stílus szempontjából fontos, hanem azért is, mert megjelenítik a kifejtetni kívánt politikai tartalmat.

Két különböző műfajba tartozó művet választottunk, az egyik egy *közgyűlési beszéd*, a másik egy – annak nyomán, cáfolatként született – *politikai röpirat*. A műfaj különbözősége ellenére közös elemzésüket nemcsak az teszi lehetővé, hogy ugyanarra a témára vonatkoztak, hanem az is, hogy mindkettőben az agitáció, a hallgatóság (közönség) befolyásolásának szándéka játszott főszerepet, ezért szerzőiknek jól felépített, logikus, ugyanakkor a meggyőzés válogatott eszközeit is latba vető műveket kellett létrehozniuk.

Elemzésünket indokoltta teszi továbbá, hogy a ritka heveségű vegyes házassági vita éppen 1841-ben „tetőzött”, és tapasztalatunk szerint az ellentétes álláspontok a legtöbb esetben – igaz, hogy többnyire eltérő igényességgel és megformáltsággal – ugyanúgy fogalmazódtak meg. Palóczy beszéde és az arra született replika tartalmi és formai szempontból is a jobban sikerült alkotások közül kerültek ki, jó példái saját álláspontjuk kifejtésének, műfajuknak.²⁰ Az 1841. évi politikai vitára általában igaz, hogy a szembenálló felek (a reformellenzék és a katolikus egyház) nem ugyanazon műfajokat használták felfogásuk népszerűsítésére. Igaz ugyanakkor, hogy mindkét fél szereplői igyekeztek a szellemiségükhöz közelálló sajtótermékekben vitacikkeket, hosszabb-rövidebb tanulmányokat elhelyezni, bár ezek esetében is nagyságrenddel nagyobb a katolikus publicisták munkáinak száma. (A liberálisok főleg a Pesti Hírlapban, az ekkor még inkább ellenzéki hangvételű Világban publikáltak, ellenfeleik a katolikus Religio és Nevelésben, a püspöki kar szubvenciójával megjelenő Nemzeti Újságban, vagy a Századunkban, a Társalkodóban, a Hon és Külföldben stb.) Az ellenzéki álláspont elsősorban a vármegyék által megfogalmazott körlevelekben, határozatokban, továbbá az ellenzékiek által (megyegyűlések mellett az országgyűléseken) tartott beszédekben öltöttek testet. Az egyháziaké pedig a körlevelekre és a beszédekre adott válasz-röpiratokban. A reformellenzék természetesen nem érezte szükségét, hogy röpiratokban védje vagy éppen népszerűsítse álláspontját, hiszen egyrészt a megyék közvéleményének túlnyomó többsége azonosult az áldásmeztagság miatti sérelmekkel (csak egy-két – vagy egyházi befolyás alatt álló vagy

kézírtos másolata ismert, az alábbi használtuk: Országos Széchényi Könyvtár Kézírtára, Quart. Hung. 3106 (= Vallás-politikai röpiratok), 38v–42v; felleltük még: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, IV.A. 501/e. (= Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai, továbbiakban: B.-A.-Z. m. Lt. Közgy. ir.) 1841. Szám. nélk. stb. Palóczy beszédét többé-kevésbé szó szerint tartalmazza a nyomtatásban megjelent anonim ellen-röpirat is: P*** L** B** megye 2. *alispányának a' vegyes házasságok ügyében tartott beszédére válasz*, Pesten, 1841. Lásd még alább.

²⁰ Ismét csak terjedelmi okokból el kellett tekintenünk a széleskörű vita dokumentumainak további részletezésétől. További tájékozódásként lásd a legfontosabb röpiratok, sajtócikkek stb. ismertetését: FAZEKAS Csaba, *Válogatott források és irodalom a vegyes házasságokkal kapcsolatos belpolitikai vita történetéhez a reformkori Magyarországon*, Gesta, 1998/1, 86–101 (lásd még a Magyar Elektronikus Könyvtárban: http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/tortenel/mo_1790/egyforr). A fontosabb röpiratokat elemző módon ismertette BALLAGI Géza, *Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban*, Bp., 1890. (Tudomásunk szerint ez az egyetlen feldolgozás, mely a Palóczy beszédével foglalkozó röpiratot is érdemben említette.)

ultrakonzervatív – vármegye állt a püspökkari körlevél mellé, pl. Esztergom, Heves, Moson, Sáros), másrészt a megyei határozatokat pontosan közölte a sajtó, elsősorban Kossuth Pesti Hírlapja. A katolikus álláspont azonban csak alig jelenhetett meg megyei körlevelekben, a közgyűléseken a helyel-közzel a püspöki kar mellett érvelő egyháziak pedig nem voltak éppen népszerűek, ezért fordultak óriási érdeklődéssel a röpiratok készítése felé, jelentős részüket 1844-ig többször is kiadták. A leggyakoribb eset az volt, hogy a katolikus publicisták valamely nevesebb megyei körlevelet (pl. Pest, Zala vagy Zólyom körleveleit) igyekeztek a törvényességre és az egyház szempontjaira való hivatkozással pontról pontra cáfolni. Mennyiségben kevesebb azok száma, melyek a megyei körlevelekkel szemben – Palóczy vitapartneréhez hasonlóan – valamely liberális beszédet igyekeztek „ízekre szedni”.²¹ A saját korukban ismert egyházi személyiségek (Csajághy Sándor, Körmöczy Imre, Fejér György, Vesztróczy Ferenc stb.) gyakran álnéven vagy névtelenül jelentették meg munkáikat. A katolikus álláspontot védeni igyekvő jogi-történeti-politikai okfejtés mellett (ritkább esetben: helyett) ezekben gyakran találunk szuggesztív erejű szónoklatokat, fiktív párbeszédet, példázatokot tartalmazó irodalmi megközelítéseket is – nyilván nem függetlenül a szándékolt politikai mozgósítás, az ingadozók meggyőzésének meghatározó szándékától.

Néhány szót a szerzőkről. Palóczy László (1783–1861) a magyar polgári átalakulás egykorúan rendkívül népszerű, mára kissé feledésbe merült figurája, a reformkor „második vonalának” jelentős képviselője volt.²² Sárospataki diákéveit követően korán, már 1807-ben Borsod vármegye szolgálatába állt, s végigjárta a tipikus vidéki hivatali karrier

²¹ Lásd e műfajnak egy különösen jó példáját még: [KÖRMÖCZY Imre,] *Ellenészrevételek egy a Veszprém megyei télutó 1. napján 1841. tartatott közgyűlés alkalmakkori beszédre*, Buda, 1841. stb. A katolikus egyháziaknak a vármegyei körlevelekkel való polemizálása az általunk idézettekhez nagyon hasonló érvekkel zajlott. Veszprém és Borsod mellett különösen sok nyilvános támadást kaptak Pest és Zala, kevesebbet Zólyom vegyes házasságok ügyében kiadott körlevelei. Lásd FAZEKAS Csaba, *Kossuth Lajos házasságkötésének ügye a vegyes házasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitában (1840–1841) = Kossuth és az egyházak*, Bp., 2004 (megjelenés alatt); *Deák Ferenc és a vegyes házasságok ügye 1841-ben* (megjelenés alatt); de folyt személyek közötti sajtóvita is (például Fejér György és Balogh János között a Pesti Hírlap hasábjain) stb.

²² Palóczy Lászlónak átfogó életrajza, politikai pályájának méltatása még hiányzik. Egyes kérdésekre lásd: SZENDREI János, *Miskolc város története, 1800–1910*, Miskolc, 1911 (Miskolc város története és egyetemes helyirata, IV), 231–250; KERÉKES Lajos, *Palóczy László élete és munkássága*, Borsodi Szemle, 1962/2, 53–58; TAKÁTS Sándor, *Emlékezés Palóczy Lászlóra*, Budapesti Szemle, 1933, 228. köt., 662. sz., 15–37; THURZÓ NAGY László, *Palóczy László*, Bp., 1968, kézirat, lelőhelye: A miskolci Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Adattára, 73.229.1–3. sz. (möglegyetösen pontatlan); KILIÁN István, „*Kézben fegyverrel, harcra elesni dicső*”: *Palóczy László költészetéről, születésének 200. évfordulóján*, Napjaink, 1983/10, 36–39; RUSZOLY József, *Palóczy László = Uő., Három borsodi örökgyógyó*, Miskolc, 1992, 5–37. Saját vonatkozó munkáinkból: *Palóczy László beszédei és írásai, 1848–1849*, Miskolc, 1998; *Egy Borsod megyei nemesi karrier fordulóponjtán: Palóczy László az 1830-as évek elején = „Egyszer volt...”*: *Előadások a Teleki és Vay családok történetéből*, szerk. HOLOPCEV Péter, Miskolc, 1998, 70–106; *Tompa Mihály levele Palóczy Lászlóhoz 1848 márciusából*, Új Holnap, 1998. július, 94–99; *Az első népképviseleti országgyűlés történetéből: Palóczy László beszédei és képviselői indítványai (1848. július–december) = Tanulmányok és források az 1848–49-es forradalom és szabadságharc történetéhez*, szerk. DOBROSSY István, Miskolc, 1998, 81–192; *Egy negyvennyolcas portrévázlat: Palóczy László = A szabadság Debrecenbe költözött: Tanulmányok 1848/49. történetéhez*, szerk. TAKÁCS Péter, Debrecen, 1998 (Erdélytörténeti Könyvek, 2), 333–366.

lépcsőfokait. (Vármegyei al-, majd főjegyző, végül másodalispán, több megye táblabírája stb. volt.) Mint sok nemesi kortársa, ő is az 1830-as évek elején (nem kis részben Széchenyi *Hitel* c. könyve hatására) döbbsent rá a változtatások szükségességére és irányára. Megyéje követeként az 1832–36., az 1839–40. és az 1843–44. évi országgyűléseken a reformellenzék meghatározó személyisége lett, jellegzetes példája a hagyományos rendisérelmi oppozíciótól a magyar liberalizmus eszmerendszeréig eljutó politikai gondolkodásnak. (Ezt esetében érdekessé teszi, hogy társaival ellentétben nem fiatalon, hanem majd ötven évesen „váltott”, s kötelezte el magát a liberalizmussal.) Az ellenzék egyik kedvelt vezérszónoka lett, a klasszikus retorika szerint felépített beszédei számos hívet szereztek a reformok ügyének. Különösen vallás- és egyházpolitikai kérdésekben jeleskedett a felekezeti egyenjogúság, illetve az állam és egyház elválasztása kérdései kapcsán. A polgárosodás különféle konkrét problémái mellett kardoskodó veretes szónoklatait teletűzdelte fejből idézett jogi és történelmi adalékokkal, s az ellenzék nagy hasznát vette az „élő múzeumnak” nevezett „ősz bajnok” valóban páratlan ismereteinek, memóriájának. De nemcsak az ülésteremben élvezhették – az alkalomtól függően humoros, provokatív vagy épp megindító – szónoklatait, hanem az ellenzék különféle alkalmi rendezvényein is. Az országgyűlések egyik kerületi jegyzője is lett, az általa precízen fogalmazott üzenetek, feliratok szintén javára váltak a reformereknek. Kossuth is dicsérte Palóczy „kitűnő tollát”, aki szívesen emlegette, hogy elsőként írt a magyaroknak magyarul törvényeket. Borsod megye liberális szellemiségű indítványait szintén ő öntötte formába.²³ Bár hamar országos ismertségre tett szert, élete végéig megmaradt borsodi lokálpatriótának, vagyis hitt abban, hogy legalább olyan fontos a polgárosodás ügyét hazája nyilvánossága, mint lakóhelyének közéleté előtt képviselnie. Ismertté váltak szépirodalmi próbálkozásai, valamint a miskolci református egyházközség egyik világi vezetőjeként tanúsított egyházi tevékenysége is. 1848-ban az első népképviselői országgyűlés korelnöke lett, végig követte a szabadságharc törvényhozását, amiért halálra ítélték, majd kegyelmet kapott. 1861-ben szintén korelnökként nyitotta meg az új országgyűlést, melynek a végét már nem érthette meg.

A 36 oldalas füzetben névtelenül megjelent, sőt a Palóczy nevére is csak betűjelekkel utaló 1841-es ellen-röpirat szerzőjét megnyugtató módon nem sikerült tisztázni. (A kor szokásának számított, hogy a sajtóban csak monogrammal tüntették fel például a megyegyűlési felszólalókat, jöllehet, a közvélemény számára teljesen egyértelmű volt, hogy például ebben az esetben is csak Palóczy Lászlóról lehet szó.) A stílus és a megfogalmazások alapján feltételezhető lenne, hogy Szabó (Alamizsnás) János, a pesti hittudományi kar teológiatanára írta ezt a röpiratot is, hiszen készített cáfolatokat Zala és Zólyom megyék vegyes házassággal kapcsolatos körleveleire is, sőt Palóczyval az említett borsodi

²³ A Wesselényi perbefogása elleni tiltakozást ugyanúgy, mint az említett, 1841. évi elhíresült „borsodi indítványt”, melyben az egyházi birtokok szekularizációját követelte stb. Előbbire lásd: KERÉKGYÁRTÓ Elek, *A harminczas évekből: Adatok Borsodvármegye levéltárából*, Pesti Napló, 1885. január 8., 1–2; utóbbit e sorok írója tisztázta az eredetük alapján: B.-A.-Z. m. Lt. Közgy. ir. 1762–1763/1841, 2845/1841. sz. (Vö. 6. sz. jegyzet.)

szekularizációs indítvány kapcsán is vitába keveredett.²⁴ Ennek azonban ellentmond, hogy az anonim szerző azt állítja magáról, hogy nem pap és nem is vakbuzgó katolikus, ami persze lehet megtévesztés is. (Szabó János szerzőségének valószínűségét valamelyest gyengíti továbbá, hogy ő rendszerint saját nevével látta el a munkáit.) A Palóczy-ellenes katolikus röpirat szerzőségét a későbbi kutatások sem tudták tisztázni.²⁵

Az ügy, ami miatt 1841. február 17-én Palóczy hosszas szónoklatra ragadtatta magát, Illés Ferenc edelényi plébánosnak az említett püspökkari körlevél szigorú betartására és „túlteljesítésére” irányuló magatartása volt. Mint a későbbi vármegyei vizsgálat kiderítette, a plébános egy Finke községből származó református fiatalember és katolikus menyasszonya házasságát január 18-án nem áldotta meg, hanem annak „tudomásul vételére” az edelényi paplakban a kántort utasította. A vármegye közgyűlése felháborodottan értesült a panaszról, és elhatározta, hogy „az illetén vegyes házasságokra lépett és lépni szándékozó személyeknek családi csendes körét felháborító, a házassági boldog életet alapjában megrázkódtató békétlenség, nyugtalanság és idegenkedés eszméje felelevenítésével káros behatást és következtést maga után húzó [...] a közfigyelmet és botránkozató neheztelést méltán felébresztő” cselekedetéért, az említett 1791/26. tc.-re és az 1647/14. tc.-re való hivatkozással a plébánost és minden megyebeli egyházi személyt, aki hasonló tettet elkövet, perbe fogatja. Ezenkívül elrendelte, hogy az áldásmegtagadás esetén a házaspároknak jogukban áll protestáns lelkész előtt házasságot kötni, melynek érvényességét a vármegye garantálja, továbbá hogy a passiva assistentiával (mint írták, a papság „szenvedőlegi jelenlétével”) létrejött házasságokért a papok semmilyen díjat nem szedhetnek.²⁶

A döntés megszületésében komoly szerepe volt Palóczy szónoklatának. Az országgyűléseken is szokása volt, hogy beszédét valamely előtte szóló gondolataihoz kapcsolta. Itt Orczy János táblabíró szavaiba igyekezett „kapaszkodni”, aki értetlenségének adott hangot, amiért mintegy fél évszázados nyugalmi állapot után (hiszen az 1791/26. tc. óta rengeteg vegyes házasságot kötöttek politikai viták nélkül) hogyan keletkezhet ekkora feszültség a kérdés körül. (Orczy arról is beszélt, hogy ha a katolikus papok megtagadják az áldást, akkor de facto nem ismerik el a házasság szentségi jellegét, tehát a katolikus egyházban már nem hét, hanem csak hat szentségről kell beszélni, s lehet, hogy a katoli-

²⁴ SZABÓ JÁNOS, ALAMIZS[NÁS], *Oldallapok ns. Zala vármegye fölírásához a' magyar igazságnak szentelvék*, Pesten, 1841; Uő., *Felvilágosító jegyzések nemes Borsód megyének 1841-dik évi [aug.] 9-dik napján kelt körlevelére*, Pest, 1843. Lásd még a 10. sz. jegyzetet.

²⁵ Lásd pl. NIKLAI Péter, *Névtelen és álnevű munkák a 19. század politikai röpiratirodalmában*, 1–2. r., Könyvtári Szemle, 1914, 164–167, 204–211.

²⁶ Az idézett iratokat lásd. B.-A.-Z. m. Lt. IV.A. 501/a. (= Borsod vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei, továbbiakban: Közgy. jkv.) 1841. 222, 1744–1746. sz. A megyei közgyűlés döntéseit említi: BALLAGI, i. m., 56. A vonatkozó dokumentumok kiadására lásd: FAZEKAS Csaba, *Borsod vármegye állásfoglalásai a vegyes házasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitában, 1840–1841*, Borsod-Abauj-Zemplén Megyei Levéltári Évkönyv, X, szerk. DOBROSSY István, Miskolc, 2000, 207–242; ill. *Illyés Ferenc edelényi plébános áldás-megtagadási ügye 1841-ben = A Borsodi Tájház Közleményei*, 9–10, szerk. LAKI-LUKÁCS László, Edelény, 2002, 26–52.

kus egyházon belüli új vallásos szekta megszületésének tanúi a borsodi kortársak.) Palóczy beszédét az alábbi szerkezetben építette fel:

1. Először azt fejtegette, hogy a vegyes házasságok körüli anomáliák a jezsuita rend külföldi aktivizálódásának és magyarországi érdeklődésének köszönhetőek.

2. Majd – a házasság említett liberális értelmezésének megfelelően – arról beszélt, hogy egy férfi és nő egybekelése Isten (és nem az egyház) előtt kinyilvánított döntés, tehát azt földi szervezetnek korlátoznia nem lehet.

3. Ezt követően állam és egyház kölcsönös viszonyával foglalkozott, cáfolva a vádat, hogy a házasság teológiai kérdéseibe világi hatalom nem avatkozhat, illetve amellet érvelt, hogy a protestánsok ugyanolyan egyenjogú polgárai a hazának, semmilyen hátrányos megkülönböztetés felekezeti hovatartozásuk miatt őket nem sújthatja.

4. Ezen a ponton nyíltan kilépett a formális érvelésből, és „köszönetet mondott” az egyháznak, amiért vaskalaposságával újabb lökést adott a bibliai értékek (pl. az emberi egyenlőség) tiszteletére irányuló vallási és politikai mozgalmaknak. Már nemcsak a múlt-ról és a jelenről, hanem a jövőről is „látnok” szavakat fogalmazott meg, miszerint ha az egyház nem változtat magatartásán, újabb reformációk előidézőjévé válik.

5. Röviden megette konkrét indítványát (az áldásmegtagadó papok „megítélése és büntetése végett különös törvényszék rendeltessék ki”, illetve hirdettessék ki, hogy a reverzálisokat törvényesen senki nem követelheti, valamint hogy az egyes helységek előljárói kötelesek a vegyes jegyespárokat jogaikról pontosan felvilágosítani), ám ezzel nem fejezte még be szavait, hanem

6. az emberi egyenlőségre és szeretetre való szenvedélyes felhívást intézett hallgató-ságához, nyilván azzal a szándékkal, hogy hitelesítse a korábban általa elmondottakat.

Már az 1. pont kapcsán érdemes felfigyelni Palóczy érvelésének tipikus vonására, a történelmi múlt tanulságainak aktualizálására és érvként való felhasználására. Hogy miért volt 50 évig békesség a házassági ügyekben, azzal magyarázta, hogy az 1791/26. tc. megalkotásakor „még sírjaikban aludtak a jezsuiták.”²⁷ De az újabb időkben onnét már kimásztak, s hogy szokásuk szerint a világot zavarhassák, a vegyes házasságokra való áldásadásnak megtagadása is egyenesen az ő fabrikájukból került [elő].²⁸ Felemlítette, hogy a jezsuita rend generálisa az Allgemeine Kirchenzeitung c. lapban megjelent nyilatkozatában a jezsuitizmus és a protestantizmus kibékíthetlenségéről beszélt, és arról, hogy „egyiknek vagy másiknak a föld színéről kiirtatni kellek.” (Fontos, hogy Palóczy is az elterjedt reformkori fogalomhasználatnak megfelelően a „jezsuita” alatt nemcsak

²⁷ Az 1773-ban feloszlott rendet 1814-ben engedélyezte újra VI. Pius pápa, Magyarországon azonban csak 1853-ban, az abszolutizmus idején települhettek le ismét. Lásd erről a 6. sz. jegyzetben hivatkozott irodalmat.

²⁸ Ezt a motívumot Palóczy más beszédeiben is használta. Lásd pl. az 1833. június 22-i országgyűlési ülésben: „Az egri káptalan igen jeles és tudós követje [Lonovics József] azt mondá tehát, hogy én az Istenben boldogult jezsuita szent atyákat sírjaikban háborgattam. In merito [= érdemlegesen] megvallom, legkisebb akaratom sem volt őket sírjaikban háborgatni, nem is háborgatom, mert félek, igen félek, hogy felébrednének. Ha már meghaltak, nyugodjanak csendesen. De meg kellett őket említenem, [...] mert ha maguk meghaltak is, élnek princípiumaik, melyekkel oly sok kárt tettek a világnak.” *Országgyűlési Tudósítások*, I, s. a. r. BARTA István, Bp., 1948 (Magyarország Újabb Kori Történetének Forrásai: Kossuth Lajos Összes Munkái, I), 505.

egy konkrét szerzetesrendet, hanem egy önérdekeiért mindenre kész, fanatikus egyházi magatartást értett.) A szónok úgy vélte, hogy e program világos kapcsolatban áll az 1830-as évek poroszországi eseményeivel, ahol az uralkodó Köln és Poznan (Posen) érsekeit reverzalist követelő és áldásmegtagadást kilátásba helyező körlevelei miatt törvénytörések elé is idéztette és elítéltette. Palóczy ekkor még különösebben nem színezte mondanivalóját, nyugodt, kijelentő mondatokban beszélt, mondandója végén aztán feltett egy – itt még nem szónoki, inkább rezignáltan érdeklődő – kérdést: „Mi szükség és igazság volt a kölni és poseni érsekek pásztori leveleiknek hazánkban is nemsokára megtörtént kihirdetésével és divatba hozatalával a porosz király állított zsarnokoskodása miatt a magyarországi protestánsokon (kik annak nem okai) elégtételt venni, s rajtuk bosszút állani, holott ezeknek a porosz királlyal és kormányral sem polgárilag sem vallásilag legkisebb egybekötöttségük sincs?”

Beszéde második részét azonban már „Tekintetes rendek!” megszólítással vezette be, és hosszasan beszélt a házasság liberális értelmezéséről. Mindennek igazolására szellemes fordulattal bibliai példázatot hozott fel, méghozzá az első – bizonyosan Isten által szerzett – házasságot, Ádám és Éva ószövetségi történetét. Nekik Isten ugyanazt a parancsolatot adta, ami azóta is része a házassági áldás formulájának: „Szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek be a földet!”²⁹ A *logikai sort* saját maga által feltett kérdésekkel és azokra adott válaszokkal folytatta: „Arról forog tehát most a kérdés is, hogy a vegyes házasságokra is reájuk lehet-e és kell-e mondani azon isteni áldást? Én úgy hiszem, hogy lehet és kell! Mert szabad legyen kérdenem, hogy az első házaspárok, Ádám és Éva vajon minő vallásúak voltak?” Nem lehettek protestánsok, sem katolikusok, de még izraeliták sem, hiszen mindezen vallásokat csak utánuk alapították, tehát Isten felekezeti határoktól függetlenül áldotta meg frigyüket és terjesztette ki az áldást valamennyi, tőlük származó emberre. Palóczy itt élt a fiktív párbeszéd eszközével is, szellemesen Isten elképzelt szavaiba csempészve az 1840-es püspökkari körlevél kitételeit, majd határozottan leszögezve a következtetését: „[Isten] nem mondotta Ádámnak és Évának aziránt, hogy »ha pedig majd jövőendőben maradékjaitok közül a házaspárok egyike katolikus, a másik protestáns lesz, akkor azon áldásom, ha csak az evangélikus vőlegény mindkét nemű gyermekeinek római katolikus vallásban leendő neveltetésükről reverzalist nem adand, ki nem terjesztetik, hanem egyenesen megtagadtatik...« Az isteni áldásnak célzott megtagadását a római katolikus papok isteni rendeleten és parancsolaton nem alapíthatják, s mindaz, mire e részben hivatkoznak, csak emberi találmány!”

A humorizáló és szárazan ismertető stílusból fokozatosan váltott egyre „keményebb” hangvételre. Az említett 3. részt azzal kezdte, hogy sokan emlegették (pl. Esztergom vármegye épp ekkor érkezett körlevele is): az egyház nincs alávetve a világi hatalomnak, tehát a házasság kizárólag „lelki és hitbeli dolog, s az ily dolgok feletti rendelkezést a világi felsőségeknek és törvényhatóságoknak teljes kizárásával, az egyházi rendet illeti, s azokhoz a világi hatalomnak és törvényhozásnak hozzászólni nincs joga.” majd lendületes szónoki kérdést fogalmazott meg arról, hogy az állítás mennyire helytálló. Ekkor még

²⁹ Mózes első könyve, 1,28.

óvatosan, de már élt a figyelmeztetés (vagy burkolt fenyegetés) eszközével is, mondván, hogy ne nagyon emlegesse ezt a klérus, mert ha komolyan végigvizsik ezt a gondolatmenetet, még rosszabbul is járhat. Ebből a logikából ugyanis az következik, hogy a papság úgy tekinti magát, mint „az országban létező oly pápai garnizont, mely a haza által gazdagon tartatik és jutalmaztatik, amely azonban nem a hazától és ennek fejedelmétől, hanem egy külső fő hatalomtól függ, s a haza törvényeinek nem engedelmeskedik, a haza békességét és csendességét tetszése szerint zavarja”. Szellemsen alkalmazta ekkor is a *hasonlat, a párhuzamba állítás* eszközét, mondván, hogy ebben az esetben a papság hasonló az 1815 után a legyőzött Franciaországban hagyott szövetséges hadsereghez, melyet a franciáknak azért kellett eltartani, hogy őket elnyomják. A hasonlatot kibontva rámutatott, hogy egyrészt a magyar felsőpapság sokkal nagyobb javadalmakat élvez, mint az említett katonatisztek, ráadásul sokkal kevesebb szolgálatot is tesz a hazának. Figyelmeztetését többször ismételve („vigyázzon magára a klérus!”) elismerte, hogy vannak kiváló jellemű egyháziak is, ugyanakkor rámutatott, hogy ha a papság privilégiumaira hivatkozva kivonja magát a rá is magyarországi törvények alól, akkor „azt ne találja egyszer Magyarország is mondani, hogy minek fizetünk mi annyira gazdagon egy oly rendet, mely szemünkbe mondja, hogy ő maga dolgaiban tölünk és összes törvényhozásunktól nem függ, s a státus boldogsága elővétele helyett annak boldogságát zavarja!” A történelmi párhuzam után újabb bibliai példázatok következtek („senki nem szolgálhat két urat”, „ne legyenek idegen isteneid”³⁰), melyeket megint csak az akkori magyarországi helyzetre aktualizált. Mélyen elítélné, mondta, ha a magyar protestánsok az uppsalai vagy a canterburyi érsek bármilyen egyházi főhatóságára hivatkozva megtagadnák a hazai törvényeknek az engedelmességét. A katolikus és protestáns egyházfelfogás szembeállítását még azzal az érveléssel is tetézte, hogy a pápai bullák kihirdetését hagyományosan uralkodói engedélyhez kötötték, ha pedig ezt komolyan vesszük, „hogy ne rendelkezhetnék az egyház dolgokról a magyarországi összes törvényhozás” is – vonta le a következtetést. Beszédének előrehaladtával Palóczy is egyre többször alkalmazta a szónoki túlzás eszközét, például amikor úgy vélte: a püspökök a vegyes házassági ügyben olyan gyűlölettel tekintenek a protestánsokra, mint Indiában a bráhmínok a legelső kaszt tagjaira, „kiknek csak megilletése is tisztátalanságot okoz”. Újabb szónoki kérdésére („mivel érdemlették azt a protestánsok a klérustól?”) a francia forradalom korára való visszatekintéssel felelt. (Ez a történelmi hivatkozásalap minden hasonló vitának – érthetően – visszatérő eleme volt.) Palóczy alig burkolt fenyegetésként jegyezte meg, hogy az egyház privilégiumaihoz való ragaszkodása eredményezte a forradalom egyre jobban kibontakozó egyházellenességét, majd nyilván jelentős protestáns hallgatóságának érzelmeire is apellált, amikor a katolikus országokat leigázó és az esetlegesen engedetlen katolikus egyházat eltörölni akaró Napóleon legyőzésében a protestáns poroszok és a pravoszláv oroszok szerepét hangsúlyozta. Az egyháznak címzett nyílt figyelmeztetése már szenvedélyesen vezette be beszédének 4. részét: „gyakrabban születhetnek ezután Napóleonok, s újabb végveszély fenyegetheti a klérust, vigyázzon, mondom magára,

³⁰ Máté evangéliuma 6,24; Mózes második könyve 20,3.

hogy önsorsára ne hagyassék azon protestánsoktól, kiket a tapasztalat arra tanított, hogy a klérus mihelyt nem félhet s jól van dolga, minden erejét és munkásságát rögtön a protestánsok üldözésére fordítja.”

Beszédének ebben a részében alkalmazta legtöbbit a szavaiban már korábban is bujkáló gúny eszközét. Mint említettük, (protestánsként és közéleti személyként egyaránt) hálás „köszönetet” mondott a főpapságnak, majd így folytatta: „Sőt, esdekelve arra kérem, hogy cselekedjék és kövessék el még több, sokkal több olyanokat, mint most az áldás megtagadásával cselekedett. Gyűlöltesse meg magát a világgal még jobban, annál hamarabb fog ütni a hierarchia végórája.” Ügyesen forgatva a szavait, kifigurázta a magyar fiatalok életére Rómában dogmatikai szabályokat alkotó idős püspököket („kikből az esztendőknék vénsége, súlya az élet édességeinek és örömeinek minden érzéseit már úgysis kiszorította”), majd komolyra fordította a szót, és a múlt, illetve jelen ismertetése után a jövő várható eseményeinek ismertetésébe fogott. VIII. Henrik példájára hivatkozva hangoztatta, hogy a katolikus hierarchia önérdékeinek szolgálata újabb reformáció(ka)t fog eredményezni, s „hogy egy új reformáció ismét a római katolikus anyaszentegyház kebléből fog kitörni”,³¹ vagyis nem a protestánsok a katolicizmus legnagyobb ellenségei, hanem éppen saját, a polgárosodással mereven szembehelyezkedő püspökei. Említett még néhány tipikus protestáns érvet (a kicsapongó VI. Sándor pápát, a búcsúcédulákkal való üzérkedést, inkvizíciót stb. mint a katolicizmustól való elszakadás mozgatóit), majd mindennek hatása alatt tette meg fentebb 5. pontban említett indítványait. Beszédét a nemzeti és társadalmi összefogás liberális, ugyanakkor egyúttal – a témához illeszkedően – vallásos indokoltságú hangoztatásával zárta: „Mindenkít e teremben és termen kívül, legyen az katolikus, protestáns, egyesült vagy nem egyesült görög, királyomhoz és hazámhoz hű lélekkel ezennel arra szólítok fel, hogy mivel édes üdvözítőnk is azt mondta: »arról ismerlek meg titeket, hogy az én követőim vagytok, ha egymást szeretitek«,³² ha és amikor bármelyikünk papjaink arra tanítanak bennünket, hogy gyűlöljük és üldözzük egymást, tanításaira ne hallgassunk. Egy Istent imádunk, egy királyt tisztelünk, egy törvényt oltalma alatt élünk s vagyunk boldogok, egy törzsből származunk, többeket közöttünk a vérség is egybekötött, szeressük, kulcsoljuk karjainkkal egymást atyafiúi és baráti szeretettel dobogó melleinkhez, vigyük elő tőlünk kitelhetőleg közös hazánk boldogságát, erre tanítsuk a népet, s amit tanítunk, cselekedjük is. Én legalább, míg élek, azt cselekszem, s abban a hitben halok is meg.”³³

³¹ Palóczynak ez az új reformációra vonatkozó jóváindulása egyébként híressé vált kortársai között. Még egy évvel később is előfordult olyan konzervatív megyei tudósítás, mely Szabolcs közgyűlése kapcsán felidézte a „híres Borsod megyei őszbe borult parlamentáris szónok” szavait, hozzátéve, hogy „az örök végzés ösvényét ily halandó emberek még soha nem szaggatták föl”, továbbá hangot adva azon reményének, miszerint „megjő a perc, midőn a külföld példájára, a gondolat fejekre nő, s önkézzük csinálta hálóbá szövetnek bele”. Nemzeti Újság, 1842. szeptember 28. (78. sz.), 310.

³² János evangéliuma 13,34.

³³ Megjegyzés: ez a fajta befejezés egyébként is jellemző volt Palóczy nagyobb indítványaira. Példaként felidézünk az 1840. február 19-i országgyűlési ülésben mondott vallásügyi beszédének végét: „Ne mindig csak a reverzálisokról, hatheti cenzúráról s több ily csak békétlenséget és viszálykodást terjesztő eszközökről beszél-gessünk tehát, hanem békességet, szeretetet hirdessünk és terjesszünk a szeretet és békesség azon Istenének

Az eszközök áttekintése után érdemes Palóczynak – a liberálisok érvelésére jellemző – argumentációját még egyszer összegezni. A egyes házasságokkal kapcsolatos egyházi magatartást tehát először is elutasították azért, mert az ellentétes volt az emberek közötti egyenlőség és a boldogsághoz való jog általános elveivel; továbbá mert alaptalannak tekintették az egyházi dolgokba való állami beavatkozás lehetőségének egyházi felfogását; azért, mert a magyarországi protestánsok semmivel nem szolgáltak rá a hátrányos megkülönböztetésre, és végül azért, mert a katolikus magatartásban a polgári jogegyenlőségre épülő állam társadalmi békéjének megbontását és veszélyeztetését látták.

Ami a válasz-röpiratot illeti, a katolikus publicista által alkalmazott eszközök és logikai rend természetesen a Palóczy beszédében megfigyelthez illeszkedik. A szerző bevezetesként szintén ügyes fogással vitapartnerének kiváló képességeit és erényeit hangoztatta: „kevés van a két magyar hazában, a míveltebb osztályban olyan, ki [Palóczy Lászlót], a jeles szónokot [...] személyesen vagy hírből ne ösmerné”. Majd közölte teljes terjedelemben Palóczy beszédét. Ellentétben vele – a kritikai hozzászólás természetéből következően – ő kommentárját is gúnyos hangsúllyal, a figyelemfelkeltés szándékával kezdte. Orczy Jánosról („kinek beszédét, vagy akinek úgy tetszik, okoskodása fonalát fogta fel a szónok vezetőleg”) és Palóczyról egyaránt rossz véleménnyel volt („amilyen fonalat fogott fel, olyan tekercest gombolyított”), majd a szónokról megállapította, hogy „a fennforgó fontos tárgyról nemhogy mély, de még felületes felfogása sincs”. A katolikus ellenérvelések tipikus eleme egyébként, hogy a liberálisokat ismerethiánnyal és abból fakadó előítéletességgel vádolták egyházi vagy házassági ügyekben. Palóczynak azt vetette a szemére, hogy a – püspökkari körlevelek által megtagadott – áldást a borsodi szónok a házasságkötés lényegéhez tartozónak mondta, pedig az „csak a liturgiához tartozik” – vallotta, és kijelentette, hogy a házasság egésze tekinthető szentségnek. Ezt nem definiálta pontosan, hiszen az egyházi érvelésnek épp az volt a lényege, hogy az áldásmegtagadás a házasság érvényességét nem befolyásolja.

A publicista nagyon felháborodott azon, hogy „a vastag tudatlanságról” tanúságot tevő Palóczy a jezsuitákat kárhoztatta a egyes házassági ügy elmérgesedéséért. „Az áldás elvonása a jezsuitáktól nem ered, ez az anyaszentegyháznak változatlan elvein alapszik, melyeket a katolikusok szolid [= hiteles] munkáiból, minden kalendáriumi adatokhoz való kapkodás nélkül, eléggé meríthetett.” Azt bizonygatta, hogy a katolikus egyház elvei a egyes házasságról régóta, legalább a 451. évi khalkedóni zsinat óta teljesen változatlanok, ezért akár a jezsuitáknak, akár a magyar püspöki karnak azokat felróni ostobaság. Érezhető azonban, hogy nem keresett választ arra, miért épp 1840-ben tört ki ez a vita ilyen erővel, a gúnyolódás és a felkiáltások („Szegény jezsuiták! Csak nem nyughatnak még poraikban sem!”) írása ezen pontján inkább helyettesítik, mint kiegészítik az érvelé-

nevében, kihez mindennap így fohászcodunk fel, mint közös fiai: »Mi Atyánk!« Kulcsoljuk össze egymást a szeretet karjaival, boldogok csak így leszünk, s a király és a haza is boldogok csak így lesznek.” *Felső Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e néven Ötödik apost. királyától Szabad királyi Pozsony városába 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország Közigyelésének Jegyző Könyve*, II, Pozsony, 1840, 79. A Miatyánkra ilyen értelemben érdekes módon Kossuth is hivatkozott említett beszédében. Lásd 9. sz. jegyzet.

sét. Azután tipikus egyházi érveléssel arról értekezett hosszabban, hogy a jezsuiták milyen kiváló (a svájci protestánsok által is irigyelt!) iskolarendszert létesítettek, igazolva ezáltal a társadalmi hasznosságot, illetve hogy a századra jellemző elvallástalanodásért alapvetően a protestantizmus tehető felelőssé, mely indirekt módon indokolja a vallási elvekhez ragaszkodó, „jezsuita” felfogású katolicizmus létjogosultságát. Palóczyt cáfolni igyekezett azzal, hogy a kölni és pozsoni érsekek ügyét rossz színben állította be: „Ha tehát már jónak s szükségesnek látta a szónok ez ügyet előhozni, bár csak követte volna az igazságot s az adott példát, és ne keserűsködött volna belőle indulva, a klérus ellen így hű rajzolata által a dolognak, s az igazság felfedezésével, nagysága s mérsékletének szép példáját adta volna, midőn most részrehajló türelmetlenségét bizonyította be.”

Az Ádám és Éva bibliai házasság-példájára való hivatkozást hasonló gúnyolódással igyekezett visszautasítani, Palóczy szavait a protestánsok ellen fordítani: „Mi vallású volt az első emberpár, bizony én sem mondom meg, mindazáltal mennyire a dolog vizsgálható, kitűnik, hogy Ádám s Éva akármely vallású lehetett, csak protestáns nem, [...] azért is, mert csak egy pár lévén, nem volt még házasságukkor ki ellen protestálni.” A katolikus házasság értelmezést komolyabbnak és megalapozottabbnak nevezte a világinál, mely csak „emberi találmánynak” tekinti a férfi–nő frigyet, majd hangsúlyosabb kérdést tett fel: „Nem joggal figyelmezteti-e híveit a klérus, hogy a házasságnak nemesebb céljáról el ne feledkezzenek?” Palóczyval ellentétben jogosnak nevezte az egyház aggodalmát, miszerint a „legerényesebb asszony s gyermekek jövődjét” nem akarja a vegyes házasságok miatt bajba sodorni. A világi hatalomnak való alávetettséggel kapcsolatban – megint csak jellemző módon – a liberálisok szabadság iránti törekvéseit igyekezett visszajára fordítani. („Ki védte tüzetesebben az értelmesség függetlenségét, mint a szónok? A sajtó korlátlan szabadságát, mely polgári, lelki dolog, mint a szónok? Ki kívánta, követelve magasaltabb lelkiülettől a lelkiismeret szabadságát, mint szinte a szónok?”) Vagyis a szabadelvűeket, köztük Palóczyt részrehajlással vádolta, mondván, hogy a katolikusoktól elvitatják a kizárólag előjáróiknak való engedelmisség jogát, miközben a protestánsok autonóm egyházszervezetét és a belügyeikbe való be nem avatkozást követelik. (A publicista ezúttal is kitért a lényegi kérdés megválaszolása elől, nevezetesen, hogy miért a pápának, egy külföldi hatalomnak vetik alá magukat a katolikusok.) Ugyancsak jellemző volt az országgyűléseken is az egyháziak megnyilatkozásaira, hogy a francia forradalom eseményeire való hivatkozáson is fordítottak egyet, s abban nem az 1789-es vívmányokat – papi tized, az egyházi kiváltságok stb. megszüntetése –, hanem a jakobinus diktatúra egyházüldözését vélték felfedezni. E ponton jegyezzük meg, hogy Palóczy és vitapartnere egyaránt használta a „másik oldal is” típusú érvelést, vagyis a borsodi szónok egyes katolikus vezetők polgári erényeit (pl. Talleyrand püspöknek az 1789. augusztus 4-i vívmányokban való részvételét³⁴) hangoztatta, míg a röpirat szerzője a protestánsok hibáira és a katolikusok történelmi érdemeire („a magyar klérus pedig

³⁴ Lásd erről pl. HAHNER Péter, *A nagy francia forradalom dokumentumai*, Bp., 1999 (Osiris Tankönyvek), 74–84. stb.

nemcsak világi javait áldozta fel, de vérzett is a honért”) igyekezett ráirányítani a figyelmet.

Az egyetlen, Palóczy által nem alkalmazott, de a röpiratban feltűnő stilisztikai eszköz a megszólítás volt. A szerző – miközben egyre jobban magával ragadta a szenvedélyesség – kilépett a Palóczy vélt „melléfogásain” csipkelődő szerepéből, és stílusa egyre magasztosabb lett: „Vigyázz, s örködjél, honom klérusa továbbra is a polgári s religióbeli [= vallási] jólét felett, a kettő elválhatatlan; ne tántorítson az új propaganda gúnya és ostroma, te adtad meg hierarchiai rendszereddel Európának civilizációját. [...] Több vést is állott már ki az anyaszentegyház, s mégis rendületlenül áll, s üldözői hová lettek? Borúk vonulnak most feletted, de van Isten, igazságos, jó fejedelmed, ezek védnek. Vagynak fiaid közül, kik nevetik tanításodat, nem elégesznek meg a szelíd tannal, lég után kapkodnak, kebeledből ki készülnek. Hadd menjenek, ily pártszakadással nem veszítesz, eljön az idő, midőn, ha pályádat kiküzdötted, a hegyen tündöklő város³⁵ léssesz, hová ügyekezni fognak minden nemzetek.”³⁶ Ez utóbbi mondatok egyértelműen a liberálisok mellé álló katolikusokat érintették.

A röpirat már ekkor alig foglalkozott a kiindulópontként szolgáló egyes házasságok ügyével, annál többet a Palóczy által alkalmazott szónoki figyelmeztetések súlyosságával. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a téma helyett inkább a stílusra igyekezett irányítani a figyelmet, élénk színekkel ecsetelte a borsodi másodalispán nyílt fenyegetőzését, a katolicizmus durva elfojtására tett, uszítóan minősített kijelentéseit. („Nincs-e e beszéd tömve oly ingerült kifejezésekkel, melyek a katolikus religió megutáltatására, papjaik üldözésére célzók? Nem jól választott s felöltötötet adatok-e ezek arra, hogy az együgyűt eltántorítsák, s religiója, papja eránt a legrosszabb véleményt támasszák?”) A Palóczy által elmondottakat hosszasan és színpadiasan nagyította fel, a társadalmi békére való törekvését pedig gonosz csapdának láttatta: „Mérget kever, gyilkot fen, s sírt ás a katolikusnak, és a kiásott mélység szélére hurcolja, méreggel tölt poharát csordultig tartja, s midőn törét dőfésre magasan felemelte, az örvényt megmutatja az áldozatnak, s hangos gúnykacajra fakadva kiáltja: »szeretlek«. De hála a minden keresztények istenének, az erő nincs arányban az akarattal, különben nem tudom, hol állana meg ezen borzasztó propagandai szeretet!” Bizalmát egyedül abba vetette, hogy az egyház nem azonos papjaival, főpásztoraival, utóbbiakat hiába fogják megölni vagy bebörtönözni, templomaikat lerontani, az oltárokat felforgatni stb., az egyház megmarad. Sőt – már igazán jelentős túlzással – az 1841-es egyházi állapotot az apokalipszissal (az ördög pokolból való kiszabadulásával és az egyház elleni végső küzdelmével) is kapcsolatba hozta.

Az értékeléskor arra kell rámutatnunk, hogy Palóczy beszédében az élénk, mozgósító erejű stílus sokkal inkább ragaszkodott a tárgyszerűséghez, a egyes házasságok ügyében teendő indítvány indoklásához, mint ahogy a röpiratban ez megfigyelhető. Bár Palóczy igyekezett hallgatósága érzelmeire is hatást gyakorolni, meggyőző erejét a jól felépített érvelésnek köszönhette, míg a katolikus röpiratban alig találunk a házassággal kapcsola-

³⁵ Máté evangéliuma 5,14.

³⁶ Vö. Zakariás könyve 8,22.

tos észérvet, annál nagyobb teret kap a szónok kifigurázása, illetve a vérbő színekkel ecsetelt veszély, ami az egyházra a liberálisok fellépése nyomán vár. Palóczy „fulmináns beszédéről” a benyomásunk megegyezik Ballagi Géza múlt századi véleményével: „[a röpirat] elég élesen és nyers eréllyel utasítja vissza Palóczy vádjait, [de] bajosan ellensúlyozhatta a hatást, melyet egy különböző felekezetűek által lakott megye alispánja hivatalos helyen tett enunciaciójával [= kihirdetésével] előidézett.”³⁷

Az ügy epilógusához tartozik, hogy Borsod megye valóban tisztí kereset alá vette az említett edelényi plébánost (illetve később megintette a hasonló áldásmegtagadás miatt bepanaszolt Thassy Miklós miskolci c. kanonokot), a vármegye által kirendelt törvényszékeknek épp Palóczy László lett az elnöke. Az egyháziak védekezését, miszerint kényszer hatására cselekedtek, nem fogadták el, s ugyanígy udvarias, de határozott formában elutasították az egri érseknek az 1841. februári határozatok visszavonását kéri levelét, mondván, hogy a püspöki kar valamennyi tagja elfogadta és egyházmegyéjében fogantatosította is „a békés polgárok nyugalmát felzavaró, azoknak házi csendjét, s leggyengédebb viszonyait felháborító, az ország minden lakosainak szívében tünődést s nyugtalanságot előidéző” intézkedéseit.³⁸

Palóczyt a kortársak és a későbbi utódok is méltán tartották kora egyik legnagyobb szónokának. Remekül élt a sajátos lehetőséggel, hogy „az alkotmány tényleges állapota éles ellentétben állott az írott törvényekkel, s a reformokat, még a csekélyebbet is folyvást gátolták”, s tudott meríteni az 1848 előtti retorika két fő forrásából, a sérelmek és a reformeszmék körből.³⁹ (Mindkettő alkalmat adott a hazafias és humánus eszmék melletti patetikus kiállásra is.) Helytállónak véljük a kortárs Vahot Imre méltatását, aki szerint Palóczy „igen sajátos eredeti magyar szónok”, akinek „elmés ötletei sokszor igen találóak, elevenre hatók, élesek, s mindamellert is nem sértőek, mert kedélyes őszinte előadása elveszi csípősségüket.” Mindazonáltal idézett beszédére is igaz, hogy egyszerre jellemzi fellépését humordús előadás és tekintélyt parancsoló pátoasz.⁴⁰

³⁷ BALLAGI, *i. m.*, 57.

³⁸ B.-A.-Z. m. Lt. Közgy. jkv. 1841. 2009, 2457. sz. Minden bizonnyal ezek a megfogalmazások is Palóczy mint vármegyei főjegyző tollából származnak. Megjegyezzük még, hogy Palóczy pontosan betartotta a hatályos előírásokat, például az egyházi személyek perbefogásával kapcsolatos valamennyi intézkedésről azonnal értesítette a területileg illetékes egri püspököt, és a főegyházmegyének lehetőséget adott a plébánosok elleni vizsgálatba való bekapcsolódásra. Lásd Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum, 2730. rakt. sz. (= Publico-ecclesiastica – Állam és egyház közötti ügyek, 1809–1855), 1841.

³⁹ GYULAI, *i. m.*, 290.

⁴⁰ VAHOT Imre részletes elemzését Palóczy stílusáról lásd: *Néhány alsótáblai szónokunk jellemrajza: V. Palóczy László. Borsodmegyei követ = Országgyűlési almanach*, szerk. VACHOT Imre, Pest, 1843, 27–30.